
VELRYBA V PRAZE

Milena Secká

Největším exponátem Národního muzea v Praze je kostra velryby, přesněji plejtváka myšoka. Více jak sto let uchvacuje svou velikostí malé i velké návštěvníky. Zajímavá je rovněž její historie.¹

Tělo samice plejtváka vyvrhly mořské vlny na skalnatý břeh ostrova L yngoy v oblasti Bergenu na jihu Norska v listopadu roku 1885. Nedaleká velrybářská osada zpracovala maso a tuk uhynulého zvířete a protože kostra byla neporušená, byla nabídnuta evropským muzeím za 2 500 zlatých. Při zpracování velryby dohlížel na práci a na to, aby se nic nepoškodilo, pan Danielssen, ředitel národního muzea v Bergenu a jeden z předních velrybářských odborníků.

V roce 1886 se o nabídce velrybí kostry dozvěděl prof.dr. Antonín Frič, známý český přírodovědec a tehdejší ředitel zoologických a paleontologických sbírek pražského Národního muzea. Dnešní budova muzea byla v té době rozestavěná, sháněly se exponáty pro budoucí expozice a kostra velryby by byla pochopitelně velmi žádaná. Navíc kompletní kostru velryby vlastní i dnes jen několik málo muzeí světa a v minulém století to byla doslova senzace. Cena kostry však byla příliš vysoká, a proto dr. Frič hledal pomoc mezi vlastenci a mecenáši. Jeho bratr Václav, pražský obchodník s přírodninami, byl členem vlastenecké stolní společnosti, která si říkala „Jour fix“ a scházela se vždy v pondělí buď v hostinci „U Gebauera“ na Perštýně nebo v domě „U Halánků“, u Vojty Náprstka, který byl rovněž členem vážné a přesto veselé společnosti. Dalšími členy byli neméně vážení pražští občané: Dr. K. Adámek, Bohumil Bauše, František Brůža, Josef Kořenský, Jindřich Šmidt, Karel Štark, Josef Štauss, Eman Uggée, Ferdinand a Josef Víškovi, R. Tereba, Jan Prokopec, Josef Rosenberg a Karel Šimek.²

Václav Frič přivedl na jedno z pondělních setkání Jour fixu svého bratra a ten zde vystoupil s plamennou přednáškou o nové budově muzea, o jeho významu pro národní uvědomění a také o možnosti získat neobvyklý exponát. Vážení mužové totiž mezi sebou často pořádali sbírky a výnos vždy věnovali na charitativní nebo kulturní účely. Nyní se jim naskytla příležitost sehnat něco opravdu mimořádného; myšlenka je nadchla a ihned začali sbírat peníze.

V roce 1887 byla jednání s norskými velrybáři úspěšně završena a během několika měsíců doputoval náklad do Prahy. Částečně vlakem, částečně lodí a odtud speditér pan Alois Stuchlík zajistil zdarma dopravu devíti velkých be-

den a osmi nebalených kostí až do Náprstkova muzea.³ Celková váha zásilky byla 4030 kg a z toho jen kostra lebky vážila 1 553 kg. V této době byla budova Národního muzea postavena zhruba do prvního patra a tak bylo rozhodnuto, že kostra bude vystavena v nově postavené budově Průmyslového muzea Vojty Náprstka. Budova pomalu vysychala a než byly všechny exponáty do ní přestěhovány z nevyhovujících prostor starobylého domu U Halánků, dal Náprstek novou budovu k dispozici různým výstavám. Jedenáctou v pořadí byla právě výstava velryby. Dobové fotografie ukazují, že velryba byla pro svou délku 22 a půl metru vystavena ve dvou sálech na železnou konstrukci a montáž provedl zámečnický pan Antonín Proška za bedlivého dozoru Václava Friče za tři měsíce.

Dne 28. listopadu 1888 byla „výstava velrybí“ slavnostně otevřena za vydatné pomoci Vojty Náprstka. Nedal k dispozici jen prostory, ale vedl rozsáhlé přípravy, které bychom dnes nazvali reklamní kampaní. Dal vytisknout a rozeslat plakáty, připravil oznámení do českých i německých novin⁴, připravil vydání brožury, která byla jakýmsi katalogem výstavy⁵, vyjednal povolení na policii, dal vytisknout vstupenky a s pečlivostí vybíral hosty a pohoštění na zahájení výstavy. Plakáty byly rozeslány do škol společně s tištěnými formuláři k zajištění hromadné návštěvy, ale byly zaslány i do veřejných budov, knihkupectví, hotelů, kaváren, dobročinných ústavů, velkých trafik apod. Pan Náprstek také domluvil přednášky, zajistil nástěnné obrazy, doprovodné exponáty a nezbytné hlídače.

Výstava byla zahájena přednáškou prof. Bohumila Baušeho, který k této příležitosti namaloval tři obrazy (o rozměrech 200 x 125 cm). Znázorňovaly lov grónské velryby ručními harpunami, lov grónských velryb pomocí harpunového děla a lov na vorvaně. Kromě textů byla připojena i mapa rozšíření velryb a vyobrazení kostry s označením hlavních kostí. Z „přírodnin“ byly vystaveny: „kostice velryby grónské, myšoka a velryby jihomořské, nasolené maso velrybí, tuk velrybí, spermatocet, kůže velryby s cizopásníky hrdlonožcem velrybím (*Cyamus cety*) a žaludovci (*Coronula balaenaris*), pyj velryby, potrava velryby, čelist vorvaně, plískavice obecná, zub narvala, pilouna, lebka mrože, ledního medvěda, moroně indického a plískavce gangesské, tuleně, žraloky“ a Náprstkovo průmyslové muzeum zapůjčilo ze svých sbírek „oblek a zbraně eskymáků“.⁶

Výstava byla pro Pražany senzací, zájem byl obrovský, a tak byla otevřena až do 3. 2. 1889. Náprstkovo muzeum bylo soukromou institucí a bylo pro veřejnost otevřeno jen dvakrát do roka, ve dnech největších pražských poutí – na sv. Jana a na sv. Václava. To přicházely do Prahy desetitisíce poutníků a tisíce též do Náprstkova muzea. Velryba zůstala v Průmyslovém muzeu až do léta 1892 a shlédlo ji více než 40.000 lidí. Náklady na nákup a dopravu kostry, na dozor, montáž, truhlářské a jiné práce, na tisk lístků, plakátů, inzerátů i na úklid

byly vysoké, ale zisk ze vstupného byl vyšší (vstupné bylo 20 kr., ve čtvrtěk 50 kr., děti polovic), takže 20 569 zl. 25 kr.⁷ zbylo a byly rozdány nadacím, obětem povodní, dětské nemocnici, výborným žákům jako odměna, Národnímu muzeu byla zakoupena kostra pásovice, bylo přispěno na postavení pomníků M. Jana Husa, Františka Palackého a ještě zbylo pro další potřebné.⁸

Než byla kostra předána Národnímu muzeu, uspořádal pan Náprstek pro přátele Jour fixu velkolepé rozloučení – „velrybí dýchánek“. V kostře byly umístěny židle a na velkém stole uvnitř hrudního koše se 26. 5. 1892 konal pro velkorysé dárce banquet.⁹ Podávalo se mimo jiné i velrybí maso¹⁰ a prof. Ot. Pražák pobavil společnost didakticko-satirickou básní o přítomných mecenáších a o tvoru, který kdysi brázdil vlny polárního moře.¹¹ K této příležitosti byl rovněž vytištěn leták s ilustracemi lovu velryb od prof. B. Baušeho a o historii daru, který Národní muzeum nijak nespěchalo převzít – jak si ostatně v letáku zmíněná velryba sama posteskla slovy: „Drazí přátelé! Přimluvte se, by o kostí mé v nové budově s podobnou láskou a péčí bylo staráno, jako dostalo se mně »u Halánků«. Věhlasný kustos dr. Frič nedá mně jistě rozpadnouti se, ale skoro zamrzelo mne, že výbor musea tak málo dbal o přijetí mé »maličkosti«. Velrybové v chladném moři Gronském věru vřeleji o mne se ucházeli!“¹²

Přestěhování zajišťoval opět V. Frič; pečlivě očíslované kosti byly ve třech stěhovacích vozech převezeny na Václavské náměstí do nové muzejní budovy. Ještě než byla kostra instalována, bylo třeba ji pořádně odmastit. Fričova firma však nedokázala najít tak velké nádoby, do kterých by se kosti ponořily a odmastily, zvláště pak lebka a dolní čelisti. Východiskem z neřešitelné situace byla nabídka Ringhofferovy továrny na Smíchově. Zde se kosti odmašťovaly parou a Pražané v té době poznali, jak páchnou velrybářské osady. Proti nesnesitelnému puchu si nestěžovali jen zaměstnanci „ringhofferky“, ale i smíchovští. To, že odmaštění nebylo dokonalé, ukázala následující léta. Přípravné práce skončily až koncem roku 1893 a nové problémy s konstrukcí a montáží si opět vyžádaly finanční podporu společnosti Jour fixu.

V nové budově muzea, ve druhém patře v sále č. 10 V. Frič opět instaloval. Tentokrát daleko pečlivěji a aby se předešlo nepřesnostem, z Fričova popudu zakoupil továrník F. Perner z Labské Týnice za 245 zl. kostru nedonošeného mláděte myšoka (z muzea v Bergenu), která sloužila za vzor. Kostra takto sestavená zůstala v sále č. 10 více jak sedmdesát let a po celou tu dobu se pod ní, speciálně pak pod lebku objevovaly na podlaze mastné skvrny: to nedokonale odmaštěné dolní čelisti ukapávaly přebytečný tuk. V roce 1965 kdy začala rekonstrukce zoologických sbírek, byla kostra rozebrána, ve svém sále znovu odmaštěna a nově instalována zavěšením od stropu.

V roce 1967 ji po reinstalaci shlédli první návštěvníci a od té doby ji denně obdivují stovky lidí. A jen málokdo z nich ví, že za ni vděčí skupině vážených mužů, kteří nikdy nezkazili žádnou legraci a kteří nenašli nic většího, co by Národnímu muzeu darovali.

POZNÁMKY

- ¹ Mazák, V.: Kostra velryby v Národním muzeu v Praze a krátký pohled do světa kytovců. Zoolog. odd. Národního muzea 1976; Spunarová, T.: Obchodník s přírodninami Václav Frič. In: Muzejní a vlastivědná práce 32, 1994, s. 1–18.
- ² Určit přesně jména členů Jour fixu je složité. V Náprstkově muzeu se dochovalo překrásně zdobené album s textem na titulní straně: Upomínka na výstavu velrybí 1888–1889 Pondělní jour fixe v Praze. Album obsahuje 13 portrétů s vlastnoručními podpisy (kromě jednoho) zobrazených: V. Náprstka, ?, Dr. K. Adámka, Boh. Baušeho, Fr. Bruži, V. Friče, Jos. Kořenského, Jindřicha Šmidta, Karla Starka, Josefa Stausse, Emanu Uggée, Ferdinanda Víška a Josefa Víška. V Náprstkových poznámkách se objevuje ještě jméno Žižky. Leták vydaný k „velrybímu dýchánku“ zmiňuje za členy „žurfixu“: K. Adámka, Fr. Brůžu, V. Friče, V. Náprstka, Jana Prokopce, Jos. Rosenberga, K. Šimka, J. Šmidta, K. Štarka, J. Štause, R. Terebu, E. Uggé, F. Víška a J. Víška. Tištěný plakát k výstavě velryby uvádí za členy pondělního jour-fixu následující: Adámek Karel, JUDr. advokát, Brůža Frant. obchodník, Frič Václav obchodník přírodninami, Náprstek Vojta zakladatel průmyslového musea, Šmidt Jindřich zemský účetní rada v. v., Stark Karel stavitel, Stauss Josef zástupce plzeňského měšťanského pivovaru, Víšek Ferdinand stavitel, Víšek Josef majitel závodu kamenického a Žižka Gabriel továrník mlýnských kamenů. Scrap-book č. 108, s. 339.
- ³ Viz Česká politika 28. 10. 1888, Národní listy 28. 10. 1888, Hlas národa 25. 11. 1888 aj.
- ⁴ Náprstek si sestavil soupis periodik, jejichž novináři byli na vernisáž pozváni: Národní listy, Hlas národa, Politik, Tagblatt, Bohemia, Prager Zeitung, Zlatá Praha a Světozor. Archiv Vojty Náprstka krabice č. XIII/1. Náprstkovo muzeum.
- ⁵ Výstava velryby. Stručný přírodopis velryb, jejich lov a užitek. S dvěma ilustracemi. Praha 1888, 18 s. Druhé vydání rovněž z r. 1888 neslo titul Výstava velryby v Praze a kapitola věnovaná doprovodným exponátům byla rozšířena. Navíc byl připojen odstavec o dárcích, kteří na Fričovu výzvu věnovali zajímavé botanické a zoologické exponáty. Nakonec byl připojen dovětek, že výstavu velryby za prvních 14 dní shlédlo 10 000 návštěvníků. Scrap-book č. 133, s. 139, knihovna Náprstkova muzea.
- ⁶ Výstava velryby, c. d., s. 18. První vydání.
- ⁷ Kodym, S.: Dům U Halánků. Praha 1955, s. 108.
- ⁸ Denník 1881–1898, s. 333. Archiv Náprstkova muzea.
- ⁹ V rozsáhlé sbírce fotografií v knihovně Náprstkova muzea je pod signaturou 176.123 uložena blednoucí fotografie zachycující pány sedící kolem stolu uvnitř kostry velryby. Pod fotografií je výčet zobrazených: K. Stark, F. Víšek, J. Víšek, J. Šmidt, V. Náprstek, E. Uggée, V. Frič, Dr. Adámek, Prokopce, B. Bauše a Rosenberg a text: Dychánek na rozloučenou

v kostře velryby dne 26. 5. 1892, před její rozebráním a převezením z Českého Průmyslového Musea do Musea království Českého. Dychánku zúčastnili se pánové „pondělního jour-fixu“, jenž kostru tuto r. 1888 v Bergenu ve Švédsku koupil.

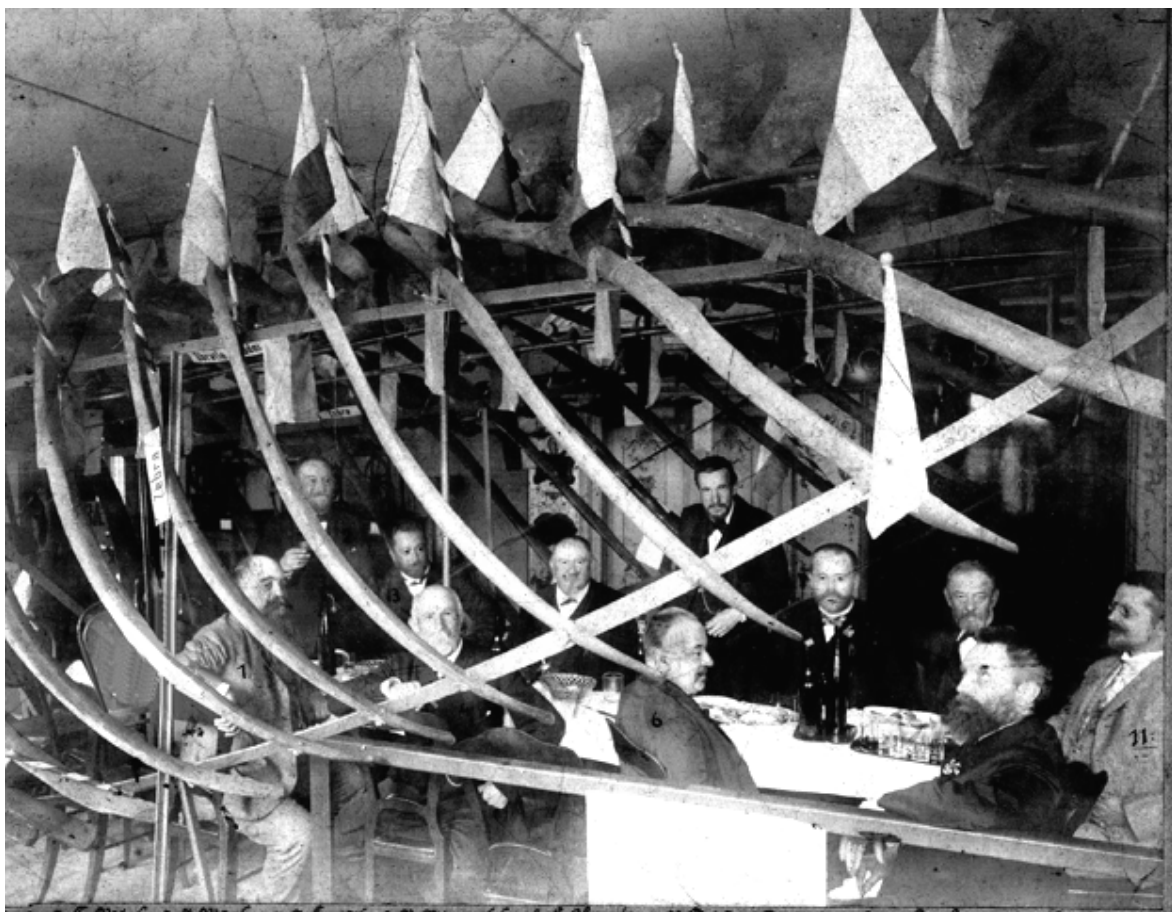
¹⁰ Velrybí maso se v Praze objevilo již při zahájení výstavy, jak o tom svědčí následující text. Česká politika přinesla 14. 10. 1888 tuto zprávu: „Velrybí maso. Máme v Praze nejen velrybu, kterou velrybová společnost pod předsednictvím p. Vojty Náprstka objednala z krajin severních, ale i velrybí maso, které také právě do Prahy bylo přivezeno. Labužníkům pražským dostalo se jím pochoutky, které dosud neznali. Ano velrybí maso objevilo se již dokonce na jídelním lístku »u Gebaurů«, v »Domácnosti« a u »Halánků«. Do Prahy dostalo se prostřednictvím p. Václava Friče, obchodníka s přírodninami, který je z Norvéžska objednal. Konservované a nasolené maso velrybí a žraločí upravuje se v Anglii pro nejchudší lid v obecních kuchyních, bývá čtyřikrát v týdnu na jídelním lístku a tvoří část oběda, který stojí 4 pence. U nás platí ovšem za lahůdku, jinak by labužníci a nota bene také labužnice byt paně Fričův sotva v té míře obléhaly, jako se děje posud. Pan Frič vystavil toto maso ve výkladě svého obchodu přírodninami ve Vladislavově ulici a rozdával je – jak jsme se přesvědčili – pokud zásoba stačila každému zdarma. Dle doslechu objednali je již i některé hostince. Tak budeme snad hnedle v Praze jísti velrybí řízky, velrybí ploutve, kyselou velrybu, velrybu v oleji apod. Bude-li dobrá – uvidíme!“

¹¹ Báseň nazvaná Přípitek, v několika verších zmiňuje i dárce:

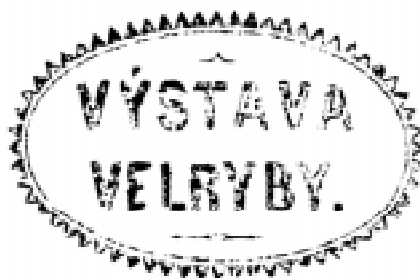
...,Byla nepatrná Vás jen hrstka
za předsednictví Vojty Náprstka
avšak statně jste se namahali
dílo skvělé svorně vykonali. ...
Nenadělali jste flauzů,
Kéž nám Bůh dá hodně Staussů,
kéž nám Bůh dá hodně Schmidtů, ...
Vedle obou bodrých Víšků
Znamenám též bratra Žižku;
Vedle těchto statných mužů
Chválit musím pana Brůžu,
Adámka, Starka a sestaviče
Velryby Václava Friče. ...“

Scrap-book č. 133, s. 149. Knihovna Náprstkova muzea.

¹² Kromě textu z citovaného letáku (In: Scrap-book č. 133, s. 194–195), svědčí o tom též dopis prezidenta správního výboru Musea království českého, hraběte Harracha dr. Adámkovi. Denník 1881–1889, s. 404–405. Archiv Náprstkova muzea.

„Dychánek na rozloučenou v kostře velryby dne 26. 5. 1892, před její rozebráním a převezním z Českého Průmyslového Musea do Musea království Českého. Dychánku zúčastnili se pánové »pondělního jour-fixu«, jenž kostru tuto r. 1888 v Bergenu ve Švédsku koupil.“

Razítko výstavy. Ze špatného otisku je vidět, že bylo hojně používáno.

ZUSAMMENFASSUNG

EIN WALFISCH IN PRAG

Milena Secká

Das größte Exponat des Nationalmuseums in Prag ist das 22,5 m lange Skelett des Finnwals, darüber die Kleinen, aber auch die Großen entzückt werden. Dafür, dass es in Prag geriet, sind wir der Prager Tafelgesellschaft der führenden Prager Männer dankbar, die sich „Jour fix“ nannten und oft die Sammlungen zu Wohltätigkeitszwecken organisierten. Als sie Kenntnis von der Möglichkeit erhielten, das Skelett des größten lebendigen Geschöpfes für das führende Museum in Böhmen zu gewinnen, sammelte die Gesellschaft notwendiges Geld an und kaufte das Skelett. Da das Gebäude des damaligen Museums des böhmischen Königreichs (des heutigen Nationalmuseums) noch nicht fertig gebaut war, wurde das Skelett des Walfisches im Jahre 1888 im neu aufgebauten Gebäude des Böhmisches Gewerbemuseums Vojta Náprsteks in Prag auf dem Betlehemsplatz installiert. Náprstek vervollständigte die Ausstellung noch mit anderen Exponaten, finanziell versicherte er die umfangreiche Reklame, die Drucklegung von Flugblättern und Katalogen, und gemeinsam mit anderen Jour-fix-Mitgliedern nahm er auch an dem Umzug des Skeletts (im Jahre 1892) ins neue Museumsgebäude auf dem Wenzelsplatz teil. Das Skelett wurde schon im vorigen Jahrhundert zu einer Sensation, und nur im Náprstek-Museum sahen mehr als 40 000 Besucher dieses Ausstellungsstück. Wie groß die Zahl von Besuchern im Nationalmuseum war und jetzt ist – das zählt niemand mehr zusammen.